

WOJCIECH IWAŃCZAK

Warszawa–Kielce

STOSUNKI CZECH ZE STOLICĄ APOSTOLSKĄ NA PRZEŁOMIE XII I XIII W.

Zmiana układu sił w Europie, jaką obserwujemy na przełomie XII i XIII w., zaważyła w sposób istotny na losach środkowo-wschodniej części kontynentu. Wstrząsy we Francji i Anglii czy przejściowy upadek Cesarstwa Bizantyjskiego odegrały tu mniejszą rolę, kluczowe znaczenie natomiast miało wzmocnienie papieżstwa związane w sposób bezpośredni z rozkładem władzy centralnej w cesarstwie. Zwłaszcza te dwa ostatnie fakty wpłynęły na sytuację, w jakiej znalazło się państwo czeskie. Jeśli dotychczas – wraz z sąsiadującymi krajami, a więc Polską, Węgrami i Austrią – funkcjonowało w przestrzeni silnego oddziaływania cesarstwa, to teraz otrzymało szansę na uzyskanie nieco większej samodzielności.

Oczywiście, spełnienie tej szansy zależało w znacznym stopniu od kierunku, jaki przybierze rozwój stosunków wewnętrznych w Czechach. O ile ostatnie dekady XII w. charakteryzowały się licznymi sporami w łonie panującej w Czechach dynastii Przemyślidów oraz częstymi zmianami na kamiennym tronie na zamku w Pradze, gdzie zasiadał władca, o tyle końcowe lata XII w. przyniosły wyraźną zmianę na lepsze. Wymarcie kilku przedstawicieli Przemyślidów złagodziło spory wewnątrzdynastyczne, sytuacja międzynarodowa układała się korzystnie, a rosnący potencjał gospodarczo-społeczny stwarzał perspektywy na odegranie przez Czechy znaczniejszej roli niż dotychczas¹.

¹ Ogólna charakterystyka okresu w: V. N o v o t n ý, *České dějiny*, t. I/2, Praha 1913; *Handbuch der Geschichte der Böhmischen Länder*, Bd. I, ed. K. Bosl, Stuttgart 1967; R. N o v ý, *Přemyslovský stát 11. a 12. století*, Praha 1972; Z. F i a l a, *Přemyslovské Čechy. Český stát a společnost v letech 995-1310*, Praha 1975; *Přehled dějin Československá*,

W takich warunkach na stolcu książęcym zasiadł Przemysław Ottokar I w roku 1197². Trzeba od razu powiedzieć, że jego trwające do 1230 r. panowanie należy ocenić jako bardzo udane, i to zarówno w aspekcie wewnętrznym, jak i międzynarodowym. Istotnym czynnikiem były tu oczywiście stosunki ze Stolicą Apostolską. Jeśli idzie o te kontakty w okresie pontyfikatu Innocentego III, to przebiegały one na dwóch niejako płaszczyznach. Pierwszą można określić jako interakcje w przestrzeni trójkąta, którego trzy wierzchołki stanowiła Rzesza Niemiecka, papieństwo i państwo czeskie. Innymi słowy – mieści się tu polityka Przemysła I wobec zmieniającej się jak w kalejdoskopie sytuacji w Rzeszy oraz poważny wpływ, jaki wywierał na jego postępowanie papież.

Druga płaszczyzna związków Czech z kurią rzymską dotyczyła wewnętrznych sporów pomiędzy władzą świecką i duchowną w Czechach, a także w łonie kleru czeskiego, w trakcie których to konfliktów odwoływano się do papieża z prośbą o arbitraż. Zupełnie odrębną kwestią była sprawa rozwodowa Przemysła I z małżonką Adelajdą. Ciągnęła się ona przez wiele lat i była wykorzystywana do różnego typu nacisków politycznych.

Obejmując władzę, Przemysław I musiał zdawać sobie sprawę, że Czechy są jednym z księstw Rzeszy, którego zależność została wyraźnie pogłębiona w okresie panowania Fryderyka I Barbarossa. Ten właśnie cesarz podniósł Morawy w roku 1182 do rangi margrabstwa podległego bezpośrednio Rzeszy, co doprowadziło do osłabienia ich więzi z Czechami³. Poza tym Fryderyk I

I, 1. *Do r. 1526*, ed. O. Říha, J. Janáček, R. Marsina, Praha 1980; W. H. F r i t z e, *Corona regni Bohemiae. Die Entstehung des böhmischen Königtums im 12. Jahrhundert im Widerspiel von Kaiser, Fürst und Adel*, w: W. H. F r i t z e, *Frühzeit zwischen Ostsee und Donau. Ausgewählte Beiträge zum geschichtlichen Werden im östlichen Mitteleuropa vom 6. bis zum 13. Jahrhundert*, ed. L. Kuchenbach, W. Schich, Berlin 1982, s. 209-296; F. P r i n z, *Böhmen in mittelalterlichen Europa. Frühzeit, Hochmittelalter, Kolonisationsepoche*, München 1984; J. K. H o e n s c h, *Geschichte Böhmens. Von der slavischen Landnahme bis ins 20. Jahrhundert*, München 1992; J. Ž e m l i č k a, *Čechy v době knížecí (1034-1198)*, Praha 1997.

² Zob. V. N o v o t n ý, *České dějiny*, t. I/3, Praha 1928; J. Ž e m l i č k a, *Przemysław Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*, Praha 1990.

³ Por. W. K o u t n ý, *Der Přemysliden Thronkämpfe und Genesis der Markgrafschaft Mähren. Eine wissenschaftliche Abhandlung als Beitrag zur Erforschung vaterländischer Geschichte*, Wien 1877, s. 50 n.; V. V a n ě č e k, *Stát Přemyslovců a středověka „říše“*, Praha 1946, s. 66 n.; W. W e g e n e r, *Böhmen/Mähren und das Reich im Hochmittelalter. Untersuchungen zur staatsrechtlichen Stellung Böhmens und Mährens im deutschen Reich des Mittelalters*, Köln–Graz 1959, s. 187 n.; E. B a r b o r o v á, *Postavení Moravy v českém státě v době předhusitské (1182-1411)*, „Sborník Archivních Prací“ 20(1970), s. 311-316; F i a l a, dz. cyt., s. 155 n.; J. V á l k a, *Středověka Morava*, Brno 1991, s. 44 n.

postanowił, że biskup praski otrzyma godność księcia Rzeszy, co w konsekwencji miało uniezależnić go od władzy monarchy czeskiego i podporządkować bezpośrednio cesarzowi. Jednocześnie dobra biskupstwa praskiego winny odtąd tworzyć osobną całość. W tym przypadku istotą rzeczy była kwestia inwestytury biskupiej i prawa do jej nadawania. Postanowienie Barbarossy sankcjonowało tu przywilej cesarski, by mianować biskupa praskiego. Wkrótce jednak zasada ta została zakwestionowana przez brata Przemysła I Władysława Henryka, który przez pół roku w 1197 r. sprawował władzę. Nawiązał on wtedy do starego zwyczaju i na zgromadzeniu „kleru i ludu” ogłosił biskupem praskim swego kapłana Daniela Milika⁴. Był to człowiek niskiego stanu, wybrany bez porozumienia z wyższą hierarchią duchowną, ale to właśnie gwarantowało, że odpłaci się swemu dobroczyńcy lojalną i pełną wdzięczności postawą. Widać to było już w trakcie ceremonii objęcia urzędu, gdy biskup, klęcząc, złożył księciu przysięgę lenną. Z drugiej strony wyższe duchowieństwo czeskie przyjęło ten wybór niechętnie, gdyż łamał on postanowienia Fryderyka Barbarossy mianujące biskupa praskiego księciem Rzeszy i stanowiące swoiste poręczenie dążeń emancypacyjnych kleru w Czechach.

Spór o prawo do inwestytury biskupów w Czechach bardzo szybko został postawiony na forum papieskim. Oto wkrótce po mianowaniu Daniela Milika decyzja ta została zaskarżona do kurii rzymskiej przez kanonika praskiego Arnolda. Jakie były motywy tej skargi, nie wiemy, czy wyłącznie osobista zazdrość, czy też stały za tym jakieś wpływowe kręgi duchowieństwa. Skarga kwestionowała nominację biskupią dokonaną przez władzę świecką, gdyż według reguł kościelnych biskupów miało wybierać zgromadzenie kanoników przy kapitułach katedralnych. Dodajmy jednak, że w praktyce czeskiej aż do XIII w. decydujący wpływ na inwestyturę biskupów miał monarcha.

8 kwietnia 1198 r. Innocenty III zlecił zbadanie skargi Arnolda arcybiskupowi Magdeburga Ludolfowi. Zarówno Daniel, jak i Arnold zostali wezwani do Halle, gdzie arcybiskup Magdeburga wydał werdykt niekorzystny dla Arnolda. Przegrany musiał bosy jak pokutnik paść do nóg Daniela i prosić

⁴ Zob. A. K ö s t e r, *Die staatlichen Beziehungen der böhmischen Herzöge und Könige zu den deutschen Kaisern von Otto dem Grossen bis Ottokar II.*, Breslau 1912, s. 216 n.; V. N o v o t n ý, *České dějiny*, t. I/2, s. 1152 n.; Z. F i a l a, *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století*, „Sborník Historický” 3(1955), s. 64 n.; P. H i l s c h, *Die Bischöfe von Prag in der frühen Stauferzeit. Ihre Stellung zwischen Reichs- und Landesgewalt von Daniel I. (1148-1167) bis Heinrich (1182-1197)*, München 1969, s. 225 n.; J. K a d l e c, *Přehled českých církevních dějin*, t. I, Praha 1991, s. 112 n.

go o przebaczenie, obiecując poprawę⁵. Wyrok ten nie był zaskoczeniem, gdyż arcybiskup Ludolf należał do najwierniejszych stronników Filipa Szwabskiego, po którego stronie opowiadał się też zdecydowanie Przemysł. Wybór partii Filipa Szwabskiego walczącego o władzę w Rzeszy z Ottonem z Brunszwiku zaowocował otrzymaniem przez władcę czeskiego korony 15 sierpnia 1198 r. w Moguncji⁶.

Spór biskupa Daniela z kanonikiem Arnoldem nie zakończył się jednak tak łatwo. Zirytowany kanonik na przełomie 1199 i 1200 r. udał się osobiście do Rzymu i tam złożył kolejną skargę, gdzie bardzo rozbudował zarzuty wobec biskupa⁷. Powiada się tam, że jest on synem księdza, że został przemocą narzucony Kościołowi praskiemu, że wbrew przywilejowi cesarskiemu przyjął inwestyturę z rąk księcia czeskiego, że jest człowiekiem żonatym i posiadającym potomstwo, że fałszował pieczęcie, że można go określić jako notorycznego pijaka i rozpustnika, że wdaje się w bójkę, a majątek kościelny przepuszcza. Innocenty III, znając skłonności Arnolda do pieniactwa, z pewnością nie miał wątpliwości, że przynajmniej większość z tych zarzutów jest zmyślna, ale jednocześnie chciał zachować reguły obiektywnego procesu, nie rezygnując zarazem z okazji do ingerencji w wewnętrzne sprawy czeskie. Papież zlecił zatem, aby arcybiskup Moguncji i biskupi Passawy i Ratzbony wezwali Daniela do Rzymu na 11 listopada 1200 r.⁸ Biskup praski nie przybył w wyznaczonym terminie, prosząc o prolongatę o kilka miesięcy, ale następnego terminu także nie dotrzymał, tłumacząc się odległością, niebezpieczeństwami podróży i obowiązkami, jakie miał w Pradze przy chrzcie syna Przemysła⁹. Pomimo tej dość wątpliwej argumentacji papież wydał wyrok niekorzystny dla Arnolda, zalecając mu wieczne milczenie. Sprawa ciągnęła się jednak dalej, ponieważ Daniel z powodu nieobecności w Rzymie został pozbawiony urzędu do czasu oczyszczenia się z zarzutów wobec nowego arbitra, arcybiskupa Eberharda z Salzburga. Daniel otrzymał nowy termin stawienia się w kurii papieskiej 24 marca 1202 r. W razie kolejnej absencji miał być poddany ekskomunice, kapituła praska zaś winna wówczas przystąpić do wyboru

⁵ Por. N o v o t n ý, *České dějiny*, t. II/3, s. 236.

⁶ Ž e m l i č k a, *Přemysl Otakar I*, s. 83.

⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, vol. II: (1198-1230), ed. G. Friedrich, Pragae 1912, nr 23.

⁸ Tamże, nr 12.

⁹ *Letopis Jarlocha, opata kláštera milevského*, w: *Fontes Rerum Bohemicarum*, vol. II, ed. J. Emler, Praha 1874, s. 514.

nowego biskupa¹⁰. Daniel nie przybył znowu w terminie, a gdy zjawił się z opóźnieniem, tłumaczył się, że nie otrzymał żadnego wezwania. Zarzuty Arnolda odparł bez większego wysiłku, a komisja złożona z 2 biskupów z Ratzynby i Naumburga oraz 3 opatów czeskich z Brzewnowa, Sazawy i Kladrub ogłosiła werdykt uniewinniający go. Ostatecznie Innocenty III wydał 5 maja 1202 r. dokument, w którym oczyszcza Daniela z wszelkich oskarżeń i potwierdza go na urzędzie¹¹. Papież wykazał więc w trwającym kilka lat procesie wielką wyrozumiałość dla mianowanego przez władcę czeskiego biskupa, a to pośrednio sankcjonowało wpływ władzy świeckiej w Czechach na obsadzanie wyższych stanowisk kościelnych.

Taka postawa Innocentego III nie była, oczywiście, dziełem przypadku i miała związek z rozwojem wydarzeń w Rzeszy, gdzie spór Filipa Szwabskiego z Ottonem z Brunzswiku zaostrzał się, a papież z roli początkowego obserwatora przechodził coraz wyraźniej na pozycję aktywnego uczestnika konfliktu. Przemysł opowiadał się po stronie Filipa Szwabskiego, zaś Innocenty III począł werbować sprzymierzeńców dla Ottona IV z Brunzswiku¹². Nie trzeba nikogo przekonywać, że liczący się książę Rzeszy, władca silnego państwa czeskiego Przemysł Ottokar I należał do sojuszników, o których warto było zabiegać. Monarcha czeski był tego – tak w każdym razie wynika z jego poczynąń – w pełni świadomy i znając swoją wysoką cenę, lawirował w polityce i dyplomacji pomiędzy konkurentami do władzy w Rzeszy oraz papieżem¹³.

Utrzymywanie dobrych stosunków ze Stolicą Apostolską ważne było dla Przemysła Ottokara I również z powodów czysto osobistych. Monarcha żonaty był z Adelajdą z rodu Wettynów. Małżeństwo dochowało się kilkorga dzieci, z których znamy syna Wratysława i córki Małgorzatę, Bożysławę

¹⁰ *Codex diplomaticus et epistolaris*, vol. II, nr 23, 31.

¹¹ Tamże, nr 31.

¹² We wrześniu 1201 r. notariusz Filip zawiadamiał papieża, że Przemysł już popiera Ottona IV – zob. tamże, nr 25.

¹³ O stosunkach pomiędzy Czechami i Rzeszą por. J. V o l f, *Učast českých panovníků na říšských výpravách*, „Časopis Českého Muzea” 81(1907), s. 23-35, 222-229, 376-399; tamże 82(1908), s. 171-184; K ö s t e r, *Die staatlichen Beziehungen*; V a n ě č e k, *Stát Přemyslovců*; Z. F i a l a, *Vztah českého státu k německé říši do počátku 13. století (Podle kritiky pramenů)*, „Sborník Historický” 6(1959), s. 23-95; W e g e n e r, *Böhmen/Mähren und das Reich*; H. H o f m a n n, *Böhmen und das deutsche Reich im hohen Mittelalter*, „Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands” 18(1969), s. 1-62; Th. K r z e n c k, *Die politischen Beziehungen Böhmens zum Reich in der Stauferzeit (1158-1253)*, „Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus” 14(1990), s. 159-179.

i Jadwigę. Po 12 latach małżeństwa władca zapragnął się rozwieść, argumentując, że jest ze swą żoną zbyt blisko spokrewniony. Zbyt bliskie pokrewieństwo wcześniej nie stanowiło przeszkody, nie istniały również zadrażnienia natury politycznej, ponieważ Wettynowie, z których wywodziła się Adelajda, popierali wówczas Filipa Szwabskiego, w którego obozie znajdował się Przemysł. Jedynym wytłumaczeniem było znużenie monarchy małżeństwem. Podporządkowany mu, a znany nam już ze sporu z kanonikiem Arnoldem, biskup Daniel wszczął proces kanoniczny o unieważnienie małżeństwa Przemysła, podając jako powód pokrewieństwo 4. stopnia. Siedmiu panów czeskich potwierdziło istnienie kanonicznej przeszkody małżeństwa, a biskup Daniel wraz z kilkoma prałotami orzekł rozwód w praskim klasztorze Strahov¹⁴. Rozżalona Adelajda, której nawet nie wpuszczono do sali sądu, wniosła skargę do papieża, a monarcha ze swej strony także zawiadomił Innocentego III, że małżeństwo zostało unieważnione jedynie ze względu na przeszkody kanoniczne.

W połowie roku 1199 Przemysł Ottokar I zawarł nowy związek małżeński z młodą i ładną Konstancją, siostrą panującego króla Węgier Emeryka i jego brata Andrzeja, tego samego, który miał później wstąpić na tron węgierski. Reakcja papieża była dość zdecydowana. W dokumencie z października 1199 r. skierowanym do duchowieństwa francuskiego Konstancja została określona jako cudzołożnica¹⁵. Sytuacja ta przypominała analogiczne kontrowersje, jakie miały wówczas miejsce w innych krajach europejskich, jak Aragonia, Kastylia oraz przypadek zapewne najgłośniejszy, odnoszący się do króla Francji Filipa II Augusta. Ten ostatni poślubił Ingeborgę duńską, następnego dnia ją porzucił, by po kilku latach ożenić się z córką księcia Mera-no Agnieszką. Ponieważ Ingeborga żyła, król został siłą rzeczy bigamistą. Innocenty III zalecił Filipowi Augustowi przepędzenie Agnieszki, ponieważ oprócz cudzołóstwa wystąpiło tam jeszcze kazirodztwo, gdyż siostra Agnieszki była żoną siostrzeńca króla Francji. Legat papieski Piotr z Kapui powstrzymał się od rzucenia ekskomuniki, ale obłożył królestwo interdyktem, co pociągało za sobą przerwanie posług religijnych. Rokowania ze Stolicą Apostolską trwały przez 15 lat i w zależności od aktualnych potrzeb i możliwości Innocentego III egzekwowano rygory interdyku bądź też papieństwo przybierało postawę pojednawczą i wyrozumiałą¹⁶.

¹⁴ *Codex diplomaticus et epistolaris*, vol. II, nr 9.

¹⁵ Tamże, nr 10: „...dux Boemie...uxore relicta legitima... adulteram superinducere non expavit”.

¹⁶ Por. G. D u b y, *Rycerz, kobieta i ksiądz. Małżeństwo w feudalnej Francji*, Warszawa 1986; R. F o r e v i l l e, *Le pape Innocent III et la France*, Paris 1992.

Sprawę skargi Adelajdy i prawomocności małżeństwa Przemysła z Konstancją papież – jak to miał w zwyczaju – zlecił zbadać kilku dostojnikom kościelnym. Byli to – występujący w analogicznej roli w procesie biskupa Daniela – arcybiskup Magdeburga Ludolf oraz opaci Albert z Bürgelu i Mateusz z Altzell¹⁷. Ponieważ ich prace postępowały dość opieszale, więc papież powołał nową komisję złożoną z biskupa Halberstadt Gardulfa, biskupa Naumburga Bertolda i opata z Pforty Winnemara. Świadkowie przedstawieni przez Adelajdę składali zeznania, ale sprawa posuwała się w żółtym tempie¹⁸. Niewątpliwie Innocenty III nie był zainteresowany w upokorzeniu władcy czeskiego, ponieważ mógł on się w przyszłości okazać bardzo cennym sprzymierzeńcem. W tej sytuacji obserwujemy wyraźną grę na zwłokę i wynajdywanie trudności proceduralnych, które przewlekały przewód sądowy. W 1201 r. głowa Kościoła powołała nową komisję, w której po raz kolejny znalazł się arcybiskup Ludolf z Magdeburga, arcybiskup Eberhard z Salzburga i proboszcz Seeburga Romarius¹⁹. Do rozstrzygnięcia jednak i tym razem nie doszło. Ciągący się latami proces nie zakończył się aż do śmierci Adelajdy w 1211 r.²⁰ Obserwujemy niemniej, iż papież okazał się w tym przypadku niezwykle tolerancyjny, a na jego postępowanie wpływały doraźne interesy polityczne. Na początku 1204 r. na życzenie księcia austriackiego Leopolda Innocenty III potwierdził wyrok arcybiskupa Salzburga Eberharda o rozwiązaniu ślubu Leopolda z jedną z córek Przemysła i Adelajdy²¹. Zakwestionowanie przez papieża prawomocności ślubu Leopolda pośrednio stanowiło ukłon w stronę Przemysła Ottokara I, ponieważ uznanie dzieci Przemysła i Adelajdy za nieprawowite unieważniało siłą faktu ich małżeństwo.

Aktywizacja Innocentego III wobec walki o władzę w Rzeszy wciągnęła w swoją orbitę również władcę czeskiego. 1 marca 1201 r. papież zwrócił się specjalnym listem do Przemysła, którego tytułował „księciem”²². Ubolewa tam, że Przemysł przyjął uprzednio godność królewską z rąk tego, który nie dysponował stosownymi uprawnieniami, czyli Filipa Szwabskiego, i sugeruje mu, by przyłączył się do prawdziwego króla i przyszłego cesarza Ottona IV z Brunszwiku, który nada księciu czeskiemu koronę, a papież ją potwierdzi. Przemysł otrzymał zatem kuszącą propozycję, nic więc dziwnego, że posta-

¹⁷ *Codex diplomaticus et epistolaris*, vol. II, nr 9.

¹⁸ Tamże, nr 20, 55.

¹⁹ Tamże, nr 20.

²⁰ Por. tamże nr 88.

²¹ N o v o t n ý, *České dějiny*, t. I/3, s. 258.

²² *Codex diplomaticus et epistolaris*, vol. II, nr 16.

nowił z niej skorzystać. W roku 1202 znajdujemy go już w obozie Ottona IV²³. Zmianę sympatii politycznych udokumentował udziałem w kampanii wojennej 1203 r. w Turyngii, która stanowiła ekspedycję karną Filipa Szwabskiego przeciwko landgrafowi Turyngii Hermanowi za to, że przeszedł on na stronę Ottona IV. Legat papieski Guido z Praeneste namówił Przemysła z bratem margrabią morawskim oraz władcę Węgier Emeryka do wsparcia landgrafa Hermana. Przybyły w międzyczasie Otton IV wynagrodził Przemysła darowaniem majątków w Rzeszy oraz uroczystym włożeniem mu na skronie korony królewskiej, co nastąpiło 24 sierpnia w Merseburgu, zaś celebrazem uroczystości był legat papieski Guido²⁴.

Przejście na stronę Ottona IV zostało przez papieża ocenione bardzo wysoko. W grudniu 1203 r. Innocenty III w piśmie do komun lombardzkich podkreślił wielkie zasługi, jakie na rzecz Ottona położyli monarcha czeski i jego brat. Osobne pismo skierował papież do panów czeskich z podziękowaniem za posłuszeństwo i szacunek, jaki okazali goszczącemu w Czechach legatowi papieskiemu, a także za dzielność wykazaną na niedawnej wyprawie Filipa Szwabskiego do Turyngii. Interesy władcy czeskiego i papieża powiązane były w dość subtelny sposób. Innocenty III, pragnąc utrzymać zależność Przemysła Ottokara I, wstrzymał się jeszcze przez jakiś czas z uznaniem jego godności królewskiej, z kolei monarcha czeski, znając swoją cenę, pragnął maksymalnie wykorzystać zaistniałą sytuację. W tym celu w początkach 1204 r. wysłał do Rzymu poselstwo z prośbą o utworzenie w Pradze arcybiskupstwa²⁵. Była to w rzeczy samej sprawa z punktu widzenia Czech niezwykle istotna. Państwo, które pod względem rozwoju społeczno-gospodarczego stało bardzo wysoko, nie posiadało ciągle metropolii, podczas gdy ościenne Węgry i Polska dysponowały nimi już od dawna. Prośba do kurii rzymskiej wysłana została w imieniu władcy czeskiego i jego ludu oraz z poparciem króla Węgier Emeryka. W piśmie wspomniano o wielkim obszarze diecezji praskiej i ołomunieckiej, poważnej odległości od arcybiskupstwa w Moguncji, któremu Czechy podlegały, a także odmiennym języku w Czechach, na Morawach oraz w Niemczech. Tak jak Czechy otrzymały od cesarstwa koronę królewską, tak od papieża powinny otrzymać metropolię.

²³ Tamże, nr 36; *Gesta episcoporum Halberstadensium*, w: *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, vol. XXIII, s. 116.

²⁴ Ž e m l i č k a, *Prěmysl Otakar I*, s. 95.

²⁵ *Codex diplomaticus et epistolaris*, vol. II, nr 43, 44.

Innocenty III znalazł się w niełatwej sytuacji, nie chciał stracić sojuszników w Niemczech, zwłaszcza zatwierdzonego przezeń arcybiskupa Moguncji, a z drugiej strony posiadanie metropolii musiało prowadzić do wzmocnienia władcy czeskiego, który mógłby się stać mniej podatny na sugestie płynące z Rzymu. Odpowiedź swą papież sformułował w sposób dyplomatyczny i zawołowany, ale w praktyce stanowiła ona odmowę utworzenia arcybiskupstwa. Aby jednak osłodzić swemu sojusznikowi tę gorzką decyzję, Innocenty III potwierdził wszystkie przywileje, które czeskim książętom i królom nadali rzymscy władcy, a w szczególności Otton IV²⁶. W kolejnym dokumencie papież uznał także godność królewską Przemysła, przed czym wzdragał się uprzednio, gdy koronę ofiarował monarsze czeskiemu Filip Szwabski²⁷. Aby jeszcze wyraźniej zademonstrować swą przyjaźń dla Przemysła, Innocenty III upoważnił biskupów Pragi i Ołomuńca, jak również archidiacona Bechyni, by nekali karami kościelnymi wszystkich, którzy wystąpią przeciw władcy czeskiemu²⁸. Ostatnim gestem życzliwości papieża wobec Przemysła była zgoda na kanonizację św. Prokopa, pustelnika i opata klasztoru w Sazawie z XI w.²⁹ Trudno nie przyznać, że żaden władca czeski nie otrzymał ze strony papieżstwa tylu dowodów sympatii – abstrahując od oczywistego kontekstu politycznego – a z kolei dwaj poprzedni koronowani królowie Czech korzystali z łask cesarzy, którzy byli najbardziej zaciętymi wrogami Stolicy Apostolskiej – Henryka IV i Fryderyka I³⁰.

Sytuacja w Rzeszy wkrótce się jednak odwróciła i przewagę uzyskał Filip Szwabski, który niezwłocznie podjął kroki mające na celu pozyskanie dawnego sojusznika Przemysła Ottokara I. Widząc przewagę militarną Filipa, mając także pewne podejrzenia co do lojalności Ottona IV, król czeski powrócił do

²⁶ Tamże, nr 39.

²⁷ Tamże, nr 41.

²⁸ Tamże, nr 46.

²⁹ Zob. K. J. B i e n e r R i t t e r v o n B i e n e n b e r g, *Biographie des heiligen Abtes Prokop*, Prag 1796; F. K r á s l, *Sv. Prokop, jeho klášter a památka u lidu*, Praha 1895; V. R e m e š o v á, *Svatý Prokop ve výtvarném umění*, Praha 1953; V. C h a l o u p e c k ý, B. R y b a, *Středověké legendy prokopské. Jejich historický rozbor a texty*, Praha 1953; J. K a d l e c, *Svatý Prokop, český strážce odkazu cyrilometodějského*, Roma 1968; K. R e i c h e r t o v á, E. B l á h o v á, V. D v o ř a k o v á, V. H u ň á č e k, *Sázava. Památník staroslovenské kultury v Čechách*, Praha 1988; W. I w a ŋ c z a k, *Les abbés du monastère de Sázava (Bohême, XIe-XIIe siècles)*, w: *La vie quotidienne des moines et chanoines réguliers*, ed. M. Derwich, Wrocław 1995, s. 467-477.

³⁰ Dwoma koronowanymi poprzednikami Przemysła Ottokara I byli Wratysław II i Władysław II.

obozu Filipa. Nie kosztowało go to chyba zresztą zbyt wiele, gdyż okres współpracy z Ottonem IV zamknął bardzo korzystnym bilansem zysków. Papież zmianę sympatii politycznych Przemysła przyjął w sposób dość wyrozumiały, zalecił mu tylko, a to samo życzenie skierował w stronę landgraфа Turynгии Hermana, by w bardziej sprzyjających okolicznościach powrócili do obozu Ottona IV³¹. Przemysł z kolei obawiał się, że Innocenty III może chcieć wykorzystać przeciwko niemu ciągnącą się latami sprawę rozwodową króla czeskiego z Adelajdą i na pewien czas znowu uznał ją za swą legalną małżonkę. Kilka kolejnych lat król czeski lojalnie pozostawał w obozie Filipa Szwabskiego, ale do następnej komplikacji doszło w 1208 r., gdy Filip został zamordowany. Papież, nie zwlekając, poparł całym swym autorytetem Ottona IV, jednakże Przemysł tym razem nie spieszył się z opowiedzeniem się po jego stronie. Zniecierpliwiony Innocenty III nalegał i przestrzegał władcę czeskiego, aby nie zwlekał z decyzją, gdyż może pozostać ostatnim przeciwnikiem Ottona i sprawę wówczas zakończy zapewne konflikt militarny³². Przemysł nie był jednak w stanie całkowicie przełamać niechęci i chociaż wraz z bratem bywał na zjazdach książąt Rzeszy w Altenburgu i Würzburgu, to jednocześnie nie wykazywał tam specjalnej aktywności, a świadczy o tym jego nieobecność na listach świadków w dokumentach³³. W orszaku towarzyszącym Ottonowi IV w jego wyprawie do Rzymu po koronę cesarską w 1209 r. zabrakło oddziału czeskiego, a warto przypomnieć, że w XII w. Czesi zawsze wiernie wspierali zbrojne ekspedycje włoskie władców Rzeszy³⁴.

Wieloletnia współpraca papieża i Ottona IV załamała się w 1210 r. i niewątpliwie ta nowa sytuacja była bardzo na rękę Przemysłowi. Innocenty z kolei oczekiwać mógł profitów wynikających z niechęci monarchy czeskiego do Ottona. Gdy papież po rzuceniu na Ottona klątwy wezwał księżęta Rzeszy, by na jego miejsce wybrali młodego króla Sycylii Fryderyka II, jako pierwsi zareagowali na ten apel Przemysł i landgraf Turynгии Herman oraz arcybiskupi Moguncji i Magdeburga. Młody Fryderyk II próbował umacniać

³¹ *Codex diplomaticus et epistolaris*, vol. II, nr 50.

³² Tamże, nr 80, 82.

³³ Por. F. P a l a c k ý, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, t. I, Praha 1904, s. 283.

³⁴ Zob. F. T o u r t u a l, *Böhmens Antheil an den Kämpfen Kaiser Friedrich I. in Italien*, t. I: *Der Mailänderkrieg 1158/1159*, Göttingen 1865; V o l f, *Učast českých panovníků*; M. B l á h o v á, *Das Werk des Prager Domherrn Vincentius als Quelle für Italienzüge Friedrich Barbarossas*, „CIVIS. Studi e testi XVI” 47-48(1992), s. 149-175.

obóz swych popleczników poprzez nadawanie książętom Rzeszy rozmaitych przywilejów, i w gronie tym znalazł się również władca czeski. Wdzięczność dla Przemysła Fryderyk II okazał dokumentem z 1212 r. zwanym *Złotą bullą sycylijską*. Uznając zasługi króla czeskiego, potwierdził mu przywileje uzyskane wcześniej od Filipa Szwabskiego, zagwarantował godność królewską dla Przemysła i jego potomków, nadał władcom czeskim prawo inwestytury biskupów, a także – punkt niezwykle istotny – zgodził się, że wszystkie ziemie, które kiedykolwiek odpadły od Czech, mogą zostać do nich z powrotem przyłączone. W sumie były to bardzo daleko sięgające koncesje na rzecz niezależności Czech³⁵.

Ostatnie lata pontyfikatu Innocentego III zaznaczyły się na ziemiach czeskich zupełnie nieoczekiwanym konfliktem pomiędzy władzą świecką i duchowną. Po śmierci w 1214 r. oddanego i wiernego królowi biskupa praskiego Daniela jego miejsce zajął dotychczasowy proboszcz praski i kanclerz królewski Andrzej. Lojalny wobec swego monarchy biskup wyprawił się wraz z biskupem Ołomuńca Robertem na IV Sobór Laterański i powrócił do kraju całkowicie odmieniony. W trakcie trwania Soboru przyjął od Innocentego III święcenia i tamże podjął pierwsze kroki dla podniesienia biskupstwa praskiego do rangi metropolii. W samych Czechach stał się nieustępliwym bojownikiem o wpływy Kościoła. Domagał się bezwzględnego egzekwowania dziesięciny, zerwania z praktyką mianowania duchownych przez władzę świecką, z sądownictwem świeckim dla kleru, nie zapomniał również, by zażądać od papieża potwierdzenia zakazu jedzenia przez laików mięsa w piątek. Spór, w którym Andrzej nie znalazł wyraźnego poparcia przyzwyczajonej do respektowania uprawnień władzy świeckiej i powiązanej z nią wspólnymi interesami hierarchii duchownej w Czechach, ciągnął się przez wiele lat i obfitował w bardzo dramatyczne wydarzenia, z kłutwą i wypędzeniem Andrzeja z Czech włącznie. Dalsze fazy konfliktu przebiegały już w okresie pontyfikatu Honoriusza III, a jego uwieńczeniem był wielki przywilej immunitetowy dla Kościoła w Czechach z 1222 r. Niemniej jednak w okresie późniejszym szlachta wielokrotnie nadal traktowała kościoły jako swą prywatną własność, a nauczeni doświadczeniem Przemysł I i jego następcy zabiegali o to, by biskupem praskim nie został zbyt oddany polityce papieskiej ambitny ducho-

³⁵ *Regesta Imperii*, ed. J. F. Böhmer, V, 1, nr 705; *Codex diplomaticus et epistolaris*, vol. II, nr 107; por. J. G o l l, *K výkladu privilegia Fridricha II. pro království České*, „Věstník Královské České Společnosti Nauk” 1903, nr V, s. 1-9; J. Ž e m l i č k a, *Zlatá bula sicilská*, Praha 1987.

wny³⁶. Dodać wypada, że tendencje emancypacyjne Kościoła obserwujemy nie tylko w biskupstwie praskim, ale również w bardziej uzależnionym od władzy świeckiej biskupstwie ołomunieckim. W 1207 r. z nadania Przemysła tamtejsza kapituła otrzymała prawo wyboru biskupa, a Innocenty III bardzo szybko to prawo potwierdził³⁷.

W sumie rzecz można, że w osobach Przemysła Ottokara I i Innocentego III mamy do czynienia z dwoma zręcznymi politykami i dyplomatami, którzy przez prawie dwie dekady prowadzili pomiędzy sobą bardzo wyrafinowaną grę. Trudno oceniać, kto z niej wyszedł zwycięsko, nie ulega jednak wątpliwości, że umocniła się pozycja Kościoła w Czechach, ale jednocześnie konsolidacji uległo także państwo czeskie.

Die Beziehungen zwischen Böhmen und dem Apostolischen Stuhl an der Wende des 12./13. Jahrhunderts

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Kontakte des Papsttums mit Böhmen verliefen in dieser Zeit auf zwei Ebenen. Die erste betraf das Dreieck zwischen dem Deutschen Reich, dem Papsttum und Böhmen, weil die Situation im Reich die böhmische und in nicht geringerem Maße auch die päpstliche Politik entscheidend beeinflusste. Erwähnt werden muß, daß die Situation im Reich häufigen Veränderungen unterlag. Die zweite Ebene dieser Kontakte betraf die Konflikte zwischen der weltlichen und der geistlichen Macht in Böhmen, aber auch die Konflikte im Rahmen des böhmischen Klerus selbst.

In der ersten Sphäre war Papst Innozenz III., der Otto IV. aus Braunschweig im Kampf um den Thron des Reiches gegen Philipp von Schwaben unterstützte, bemüht, den Herrscher von Böhmen Przemysl Ottokar I. auf seine Seite zu ziehen, der wiederum versuchte, diese Situation zur Verwirklichung seiner politischen Ziele auszunutzen. Eine heikle Angelegenheit bildete die Scheidung des böhmischen Monarchen, die sich über viele Jahre hinzog und für den Papst ein bequemes Druckmittel gegen Przemysl darstellte.

Der Streit innerhalb der böhmischen Geistlichkeit betraf die Besetzung des Bistums Prag. Ein Teil des Klerus lehnte die Person von Daniel Milik ab, der von Przemysl Ottokar I. in diese Position eingesetzt wurde.

³⁶ Zob. P. H i l s c h, *Die Stellung des Bischofs von Prag im Mittelalter – ein Gradmesser böhmischer „Souverenität“?*, „Zeitschrift für Ostforschung“ 23(1974), s. 431-439; J. Ž e m l i č k a, *Spor Přemysla Otakara I. s pražským biskupem Ondřejem*, „Československý Časopis Historický“ 29(1981), s. 704-730.

³⁷ N o v o t n ý, *České dějiny*, t. I/3, s. 352.

Man kann sagen, daß diese Zeit durch das subtile diplomatische Spiel zweier hervorragender Politiker dominiert wurde: Innozenz III. und Przemysł I. In der Konsequenz wurde die Position der Kirche in Böhmen gestärkt, und es kann auch eine Konsolidierung des böhmischen Staates beobachtet werden.

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich